

UOT 372.857

Könül Faiq qızı Mahmudova,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
orcid.org/ 0000-0001-7042-9257

Əminə Azər qızı Cavadova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

BİOLOGİYA FƏNNİNİN HƏYAT BİLGİSİ FƏNNİ İLƏ ƏLAQƏLİ TƏDRİSİ İNTEQRATİVLİYİN TƏMİN OLUNMASININ BAŞLICA ŞƏRTİ KİMİ

Кёнуль Фаиг гызы Махмудова,
доктор философии по педагогике
доцент Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета

Амина Азер гызы Джавадова
Азербайджанский Государственный
Педагогический Университет

ПРЕПОДАВАНИЕ ПРЕДМЕТА БИОЛОГИИ, СВЯЗАННОГО С ПРЕДМЕТОМ ПОЗНАНИЕ МИРА, КАК ГЛАВНОЕ УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНТЕГРАЦИИ

Konul Faig Mahmudova,
doctor of philosophy in pedagogy
associate professor of
Azerbaijan State Pedagogical University

Amina Azer Javadova
Azerbaijan State Pedagogical University

THE TEACHING OF BIOLOGY SUBJECT RELATED TO LIFE SCIENCE SUBJECT AS THE MAIN CONDITION FOR ENSURING INTEGRATION

Xülasə. Məqalədə müəllif biologiya fənninin Həyat bilgisi fənni ilə əlaqəli tədrisinə toxunmuş, təlimin keyfiyyətini yüksəltməyə xidmət edəcək məqamları araşdırmış, tədrisdə faydalarını geniş təhlilini aparmışdır. Bunun üçün biologiya dərslərlərində keçilən bəzi mövzuları həyat bilgisi fənnində keçilən mövzularla əlaqələndirmiş, nümunələr göstərilmişdir.

Açar sözlər: *biologiya, Həyat bilgisi, inteqrasiya, canlılar, ekologiya*

Резюме. В статье автор коснулся преподавания предмета биологии, связанного с предметом Познание мира, рассмотрел моменты, которые послужат повышению качества преподавания, и провел широкий анализ его преимуществ в преподавании. Для этого некоторые темы, освещаемые в учебниках биологии, были соединены с темами, изучаемыми в предмете «Познание мира», и приведены примеры.

Ключевые слова: *биология, Познание мира, интеграция, живые существа, экология*

Summary. In the article, the author touched upon the teaching of the subject of biology related to the subject of Knowledge of the World, considered the points that would serve to improve the quality of

teaching, and conducted a broad analysis of its advantages in teaching. To do this, some topics covered in biology textbooks were combined with topics studied in the subject "Knowledge of the World", and examples were given.

Key words: *biology, knowledge of the world, integration, living, ecology*

Uşağa nə öyrətmək və necə öyrətmək lazımdır? Sualın məzmunu heç də yeni deyil. Amma indi bu sual xüsusilə kəskin səslənir. Axı, məktəbdə öyrənmək üçün şagirdi motivasiya etmək əvvəlkindən daha çətinidir. Müasir uşağı təəccübləndirmək o qədər də asan deyil. Möcüzəli oyuncaqlar, bir çox imkanları və xüsusi effektləri olan təhsil və əyləncə, kompüter sənayesi onları təhsil fəaliyyətinə cəlb etməyin bir çox pedaqoji üsullarının effektivliyini azaldır.

Yeni standartın əsasını təşkil edən sistem – fəaliyyət yanaşması bizi müxtəlif təhsil məkanlarını (kollektiv fəaliyyət olan dərslər; dərslər-seminar; dərslər-müzakirə; dərslər-təqdimat; təcrübə dərsləri, çöl dərsləri) yaratmaq zərurətinə gətirib çıxardı. İndi məktəb məlumat mənbəyi deyil, öyrənməyi öyrədir; biz müəllimlər isə hazır biliyi ötürən deyil, yeni biliklərin müstəqil mənimlənməsinə və tətbiqinə yönəlmiş yaradıcı fəaliyyət yollarını öyrədən fasilitatorlarıq.

Ölkəmizdə ümumi təhsilin keyfiyyəti hər zaman diqqət mərkəzindədir. Təhsil sahəsində keçirilən layihələr də bunu deməyə əsas verir. Bu baxımdan müəllimin qarşısında tədris fəaliyyətinin təşkilinin yeni növ və formalarını tapmaq, digər fənlərə inteqrasiya edərək dərsləri daha maraqlı və canlı etmək vəzifəsi durur. Biologiya dərsləri bir çox fənlərlə inteqrasiya oluna bilər: ədəbiyyat, coğrafiya, kimya, həyat bilgisi və s.

Biologiya fənninin Həyat bilgisi ilə əlaqəli tədrisi dərsləri maraqlı, anlaşılacaq, yadda qalan etməklə yanaşı, həmçinin mövzuya hərtərəfli baxış da formalaşdırır. Elmi dünyagörüşünün formalaşdırılması müasir məktəbin ən mühüm vəzifələrindən biridir və şübhəsiz ki, dünyagörüşü şəxsiyyətin cəmiyyətdəki davranış və fəaliyyətini müəyyən edir. Məktəbin Həyat bilgisi və Biologiya fənlərinin məzmunu dialektik vəhdət və təbii obyekt və hadisələrin ümumi qarşılıqlı əlaqəsi ilə səciyyələnən zəngin dünyagörüşü potensialına malikdir.

Biologiya fənnini Həyat bilgisi ilə qarşılıqlı əlaqədə öyrənərkən şagirdlər cisim və hadisələrin əlamətlərini, quruluşunu, funksiyalarını,

inkişafını, dialektika qanunlarının təzahür etdiyini, dünyagörüşü fikirlərində ifadə olunan qarşılıqlı əlaqənin dinamikasını öyrənirlər. Həyat bilgisi və biologiyanın əlaqəli öyrənilməsi təbiətin maddiliyi, onun obyektiv real xarakteri haqqında təsəvvür yaradır. Ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan Həyat bilgisi şagirdlərin özünü bioloji, psixoloji, sosial və mənəvi tərəfləri ilə bütöv bir varlıq kimi dərk etməsi və reallaşdırılması üçün lazım olan bilik, bacarıq və dəyərlər formalaşdırmağa və təkmilləşdirməyə kömək edən inteqrativ fəndir. Məktəb biologiyasında maddiliyin dərk edilməsi bitki və heyvanlar aləminin müxtəlifliyinin mövcudluq şəraiti ilə bağlı öyrənilməsi, hüceyrənin canlı orqanizmlərin struktur-funksional vahidi kimi, maddələr mübadiləsi, irsiyyət və dəyişkənliyin öyrənilməsi ilə bağlıdır. Maddilik dünyanın vəhdətini və sonrakı dünyagörüşü ideyasını – bütövlük ideyasını əks etdirir.

Biologiyada orqanizmin həyatının bütövlüyünü bir-biri ilə əlaqəli orqan sistemlərinin və onların funksiyalarının vahid sistemi olan bitki və heyvan orqanizmlərinin təmsalında nəzərdən keçirmək olar. Həyat bilgisi fənninin Təbiət və biz məzmun xəttinin standartları hər iki fənn arasındakı əlaqəliliyi təmin edir ki, bu qarşılıqlı əlaqə şagirdlərin mövzu ilə bağlı bilik və bacarıqların formalaşmasına və nəhayət, müəllimin təlim nəticələrini yüksək səviyyədə reallaşdırmasına imkan yaratmış olur.

Şagirdlərin Həyat bilgisi fənnindən təbiətə, canlılarla tanışlığı sonralar Biologiya fənnində daha da dərinləşərək təbiətin inkişafının təbii xarakterini açmağa imkan verir. Elmi dünyagörüşünün tərkib hissəsi həm də ekoloji təhsildir. Azərbaycanın hər bir vətəndaşında ekoloji şüurun formalaşması hazırda əsas milli dəyərlərdən biridir və elm, bilik, genetik və dünyanın elmi mənzərəsi kimi anlayışlara əsaslanır. Ekologiya ilə bağlı mövzular həm Biologiya, həm də Həyat bilgisi fənlərinə daxil edilmiş mövzular olduğundan hər iki mövzunun qarşılıqlı əlaqəsini yaratmaq, məzmunu daha geniş anlamağa və nəticədə şagirdlərdə mövzu ilə bağlı metakogni-

tiv biliklərin formalaşmasına təkan verir. Ətraf mühitin, canlı və cansız təbiət obyektlərinin, onlarda baş verən proseslərin və hadisələrin öyrənilməsi elmi dünyagörüşünün formalaşmasına kömək edir ki, qeyd olunan məzmun da hər iki fəndə mövcuddur.

Biologiya və həyat bilgisi fənlərinin məzmunu aşağıdakı kimi problemlərin öyrənilməsinə yönəldilmişdir:

-təbii, ekoloji proseslərin mahiyyəti və dinamikası haqqında biliklər;

-təbiətlə cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqənin əsas xüsusiyyətlərini, ətraf mühitin mühafizəsi və təbiətdən rəşional istifadənin vacibliyini dərk etmək, həyatın bütün təzahürlərində yüksək dəyərin dərk edilməsi, ekoloji şüurun formalaşması;

-təbii, sosial-iqtisadi, ekoloji amillərlə bağlı məsələlər, insan sağlamlığı problemlərinin coğrafi həyat şəraitindən asılılığının müəyyən edilməsi və s.

Biologiya dərslərində ekoloji təhsil və təbiiyə orqanizmlərin ətraf mühitlə əlaqəsini, ekoloji sistemlərin quruluşunu və fəaliyyətini, bitki və heyvan növlərinin müxtəlifliyini, onların təbiətdə və insan həyatında əhəmiyyətini öyrənməyə əsaslanırsa, Həyat bilgisi də oxşar və ya əlaqəli mövzuların tədrisini nəzərdə tutur. Təbiətin idarə edilməsinə inteqrasiya olunmuş elmi yanaşma ideyası mühüm ekoloji problemlərin həllinin fənlərarası əlaqəsində əks olunur. Təbiətin inkişaf qanunlarının dərk olunma bilməsi ideyası nəzərdən keçirilən fənlərin məzmununda da öz əksini tapır.

Qarşıya qoyulan vəzifələrdə Həyat bilgisi və Biologiya fənləri üzrə məktəb kurslarının

məzmunu əsasında şagirdlərin universal təlim fəaliyyətinə yiyələnməsi yolu ilə elmi dünyagörüşünün əsasını təşkil edən məntiqi, dialektik tərəkürün inkişafına diqqət yetirilir. Biologiya və həyat bilgisi üzrə proqramları daha da dərinlən təhlil edərək əsas əlaqələri müəyyən etmək olar. Şübhəsiz ki, fənlərarası əlaqələr canlı və cansız təbiətin, onun hərəkət və inkişafının dialektik əlaqələrini əks etdirir, şagirdlərdə daha geniş dünyagörüşü təsəvvürlərinin formalaşmasına kömək edir.

Son olaraq qeyd etmək olar ki, məktəb Biologiya və Həyat bilgisi fənlərinin məzmunu təbii, ekoloji proseslərin mahiyyətini və dinamikasını üzə çıxarmaq, təbiətlə cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqənin mahiyyətini dərk etmək, biliklərin inteqrasiyası, prioritetliyi ilə səciyyələnilir. Şagirdlərdə ətraf aləmə elmin mövqeyindən yanaşmağa və mövcud reallığa münasibəti müəyyən etməyə, öz mülahizələrini formalaşdırmağa və təbiətlə cəmiyyət arasında harmoniyanı nail olmaq üçün düzgün qərarlar qəbul etməyə imkan verən dünyagörüşü formalaşdırır.

Problemin aktuallığı. Ümumtəhsil məktəblərində biologiya fənninin tədrisində keyfiyyətin artırılması məqsədilə Biologiya fənninin Həyat bilgisi fənni ilə əlaqəli tədrisi, inteqrasiyanın təmin olunması aktual hesab edilir.

Problemin elmi yeniliyi: Məqalədə hal-hazırda dövrün tələbi olan inteqrativliyin təsnifatı verilmiş, ümumtəhsil məktəblərində biologiya fənninin tədrisində tətbiqinin əhəmiyyəti təhlil edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi: Məqalədən ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat:

1. <https://www.e-derslik.edu.az>
2. <https://www.trims.edu.az>
3. <https://shorturl.at/eLY17>
4. Zöhrə Məmmədova, ADPU "Biologiya və onun tədrisi metodikası" kafedrasının müəllimi. Biologiya fənninin tədrisində yeni texnologiyaların tətbiqi
5. Biologiyanın tədrisində müasir təlim metodlarının tətbiqi. Monoqrafiya. -Bakı, 2011, -96 s.
6. Biologiya dərslərində İKT-dən istifadə. N. Novruzli. Naxçıvan: Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu. Metodik dəstək, 2021.
7. İKT-nin biologiyanın tədrisində tətbiqinin aktuallığı // Pedaqoji Universitet Xəbərləri. -2013, № 3, -s.322-325
8. Biologiyanın dərslərində multimediyə texnologiyalarından istifadə etməklə tematik təqdimatların tətbiqi imkanları // Pedaqoji Universitet Xəbərləri. -Bakı, 2013, № 1, -s.427-431

9. Sınıfənkənar məşğələlərdə fəal təlim metodlarının tətbiqi // Azərbaycan məktəbi. -Bakı, 2014, № 3, - s.70-74
10. Развитие у учеников экологических знаний и навыков на уроках биологии в средней школе // «Вектор науки» Тольяттинского Государственного Университета. 2014, № 2, с.149-151
11. F. Babayeva. Biologiya fənninin tədrisində İKT tətbiqinin perspektivləri // Azərbaycan məktəbi, - 2022, № 1

E-mail: aminacavadova19@gmail.com
Rəyçilər: *biol.elm.dok., prof. R.L. Sultanov*
ped.ü.fəls.dok., dos. İ.A. Cavadov
Redaksiyaya daxil olub: 23.04.2023